

Ante Starčević i njegovi politički stavovi na zasjedanjima Hrvatskoga sabora 1861. i 1865 – 1867. godine

U žarištu političkih okolnosti u kojima se Hrvatska tada nalazila, a kojih je bit neizbježno preuređenje Habsburške Monarhije u Dvojnu Monarhiju – Austro-Ugarsku (1867), a time i neizbježno sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868), u radu se iznose bitna stajališta tadašnjega saborskog zastupnika dr. Ante Starčevića. Riječ je o njegovim znamenitim političkim govorima u Hrvatskim saborima (1861, 1865 – 1867), u kojima je uz oštro razotkrivanje nepravedne politike Bečkoga dvora i kraljeva iz kuće Habsburg prema Hrvatskoj od godine 1527, osobito Franje Josipa, tražio teritorijalnu cjelokupnost hrvatskih zemalja, ali i unutarnju političku te svaku drugu samostalnost zemlje. Premda u svojim zahtjevima ni Starčević ni Hrvatski sabor, koji je u adresama (službenim pismima) kralju drugačijom metodologijom zastupao jednaka stajališta, nisu tada uspjeli, ostavili su nam osvjedočenje da uvijek valja iznova raditi i tražiti politička i druga prava koja pripadaju nekomu narodu, bez obzira na njegovu brojnost, pa tako i prava hrvatskoga naroda.

Uvod

Prije nego što izložim temeljna politička stajališta Ante Starčevića koja je zastupao u radu Hrvatskoga sabora 1861. te 1865 – 1867, koja su izvorno sadržana u njegovim političkim govorima glede nametnutog, a potom i neizbježnog sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868), i u kojima će pregovorima na kraju odbiti sudjelovati, ponajprije ističem bitne političke okolnosti u kojima je konačno sazvan dugo očekivani Sabor 1861, te predstojeći saziv 1865 – 1867. godine. Okolnosti u kojima se Hrvatska nalazila motivirale su ključne teme „oštrih“ govora i politička stajališta koja je Starčević zastupao tijekom tih zasjedanja Sabora, pri čemu je saziv 1865 – 1867. radio s prekidima zbog niza političkih okolnosti na koje Hrvatska nije mogla utjecati. Usprkos nametanju tema odnosno „zadaća“ Saboru od strane vladara Franje Josipa, Starčević je iznio svoje političke misli i oštre kritičke stavove o ponašanju Habsburgovaca prema Hrvatskoj, čiju je krunu Hrvatska priznavala od 1527. godine. Time se Starčević izdvajao od većine saborskih zastupnika i bio ispred svoga vremena. Odabrani dijelovi govora zastupnika Ante Starčevića nalaze se u „Prilogu I.“ ovoga teksta. U kasnijim

sazivima Hrvatskoga sabora, kada se u nametnutim pregovorima utanačivalo i prihvaćalo Hrvatsko-ugarsku nagodbu (1868) i njezinu tek djelomično uspjelu reviziju (1873), Starčević nije bio član Sabora.

Ante Starčević i političke okolnosti u Hrvatskoj uoči saziva Banske konferencije 1860/61. i Hrvatskoga sabora 1860. godine

Kao što je u historiografiji poznato, prvi hrvatski zastupnički Sabor, koji je 1848. sazvao ban Josip Jelačić, i u kojega su mnogi, tako i mladi Ante Starčević, premda tada nije bio njegov član, polagali velike nade, morao je iste godine prestati s radom. I to zbog nametnutih političkih okolnosti i ratnih zbivanja oko ugarske vlade, iza kojih je ustvari stajao Bečki dvor. Stoga je zasjedanje Sabora odgođeno na neodređeno vrijeme. Po završetku rata, uslijed niza novih političkih okolnosti, među kojima je bilo i donošenje Oktroiranog ustava (4. ožujka 1849) te njegovo ukidanje i uvođenje novoga ili trećega carskog apsolutizma (1851 – 1860), spomenuti se saziv Sabora (1848) više nikada nije sastao. Naime, kralj je konačno sankcionirao zakone Hrvatskog sabora iz godine 1848. (7. travnja 1850), ali tako da ih je uskladio s bitnim odredbama oktroiranog Ustava, osobito što se tiče Sabora i vlade. Stoga je Sabor (1848) proglašen raspuštenim, a Banska je vlada podređena centralnoj vladi u Beču. Što se tiče službenog jezika, sankcija kaže da i nadalje „narodni jezik“ u Hrvatskoj i Slavoniji vrijedi kao poslovni jezik kod tamošnjih oblasti, dok se hrvatski izriječom ne spominje sve do sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868). S druge strane, spomenuta je sankcija dopuštala primjenu stroge germanizacije, jer propisuje da vlasti u Hrvatskoj i Slavoniji moraju surađivati s vlastima u drugim zemljama u sastavu Monarhije te bečkim središtem načinom koji odgovara potrebama javne službe. A to je značilo njemačkim jezikom.

Nakon sloma apsolutizma, do kojega je konačno doveo teški vojni poraz Austrije u sjevernoj Italiji (1859), car Franjo Josip bio je primoran sazivanjem Carevinskoga vijeća (svibanj – rujna 1860) i temeljem njegovih preporuka proglasiti poznatu Listopadsku diplomu (20. listopada 1860), koja je ustvari bila kompromis između starih konzervativnih i liberalnih načela te vladareva osobnoga autokratskog stila. Diploma je predviđala preuređenje Monarhije u sustav koji bi zadovoljio sve njezine narode te obnavljanje ustavnoga stanja, time i saziv Hrvatskoga sabora. O zajedničkim poslovima za čitavu Monarhiju raspravljat će Carevinsko vijeće u Beču, koje bi brojilo sto članova računajući vijećnike iz Ugarske i Hrvatske, o čemu će ipak negativno odlučiti njihovi Sabori.

Protiv sadržaja Listopadske diplome odmah su se pobunili austrijski visoki slojevi i mađarska elita. Stoga je Franjo Josip ubrzo promijenio smjer zacrtane politike. Oslanjajući se na austrijsko liberalno građanstvo, već 26. veljače 1861, donosi poznati Veljački patent, uz obrazloženje kako taj patent služi kao „tumač

i provedba“ Listopadske diplome. Veljačkim patentom Monarhiji je vraćeno centralističko uređenje, time i obilježja pseudoustavnog razdoblja (1861 – 1865). Naposljetku će ga Franjo Josip morati povući zbog neuspjeha centralističke politike odnosno njezina nositelja, ministra Antona von Schmerlinga. Time će zapravo nerado pristati na dualističko uređenje Monarhije, koje se već pripremalo u velikoj tajnosti.¹

U takvom političkom ozračju, Ante Starčević bio je poznati doktor filozofije čiju je molbu za mjesto nastavnika na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu 1849. bila prihvatila Banska vlada, ali je to odbila središnja vlada u Beču. Uz književni rad, Starčević je u to vrijeme bio jedini koji se u *Narodnim novinama* (18. kolovoza 1852) odlučno suprotstavio velikosrpstvu Vuka Karadžića i njegovu učenju koje je prethodno bio iznio u knjizi *Kovčežić* (1849). Starčević je tada zauvijek odbacio svaki jugoslavizam, kojega je nazvao „političkim ludovanjem“, ali i opasnim za hrvatski narod. Bio je i član Matice hrvatske, štoviše, njezin član utemeljitelj, što je postao polaganjem određene novčane svote za književni rad Matice, koju je, oskudijevajući u novcu, položio na rate. Starčević je također bio član uredništva Matičina časopisa *Neven*, jedinoga književnog časopisa koji je izlazio u doba neoapsolutizma (1852 – 1858). Neko vrijeme djelovao je i kao član Upravnoga odbora Matice.

Nakon sloma apsolutizma (1859), koji je službeno najavila već spomenuta Listopadska diploma (1860), u medijima, a time i u hrvatskoj javnosti, sve su glasnije odjekivali zahtjevi „za potpunu samostalnost i neodvisnost“ Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te njezinu „teritorijalnu cjelovitost“. Uskoro su se pojavili i u službenim prijedlozima Banske konferencije, te u radu Hrvatskoga sabora. U međuvremenu se Ante Starčević zaposlio u pisarni uglednoga zagrebačkog odvjetnika Lavoslava Šrama, gdje ostaje sve do imenovanja velikim bilježnikom Riječke županije (1861), a potom i izbora za zastupnika u Hrvatskome saboru (najprije 1861, a potom u sazivu 1865 – 1865). Njegovi znameniti, ali i veoma opširni, politički govori, zabilježeni u *Dnevniku sabora*, ističu se originalnošću, jasnoćom političke misli, vrsnim poznavanjem povijesti, ali i oštrinom napada na krunu. Starčević napada Habsburgovce koji nisu ispunili obveze preuzete na Hrvatskome saboru u Cetingradu 1527. glede teritorijalne cjelovitosti hrvatskih zemalja. Prema njemu, „usuđuju se“ usprkos tomu nametati svoje zapovijedi suverenomu Hrvatskom saboru. Kako su ocijenili Starčevićevi suvremenici u Saboru, njegovi su govori bili „preuranjeni“ i „preoštri“, stoga opoziciji „neprihvatljivi“ i neprimjereni.

Prije nego što izložim bitne sadržaje političkih govora Ante Starčevića na spomenutim zasjedanjima Hrvatskoga sabora, potrebno je izložiti i važne političke stavove Banske konferencije. Prema vladarevu pismu banu Josipu Šokčeviću,

¹ HORVAT 1936: 228–230; GROSS I SZABO 1992: 118–120.

ona je imala zadaću pripremiti rad budućega Sabora (1861) i predložiti izborni red za taj saborski saziv. Ujedno je Banska Konferencija u službenim adresama vladaru Franji Josipu postavila bitne temelje hrvatskoj politici, također i Saboru, za razdoblje do 1868. godine. O tome je Starčević znao, ponajprije iz medija. Štoviše, i sam ih je načelno zastupao, ali je imao svoj put i vlastite poglede. Oni su proizlazili iz njegove duboke ogorčenosti zbog višestoljetnoga nepravednog postupanja Austrije prema Hrvatskoj, mislilo se pritom na hrvatske kraljeve, koje je Starčević, da ne bude kažnjen, izbjegavao poimence spomenuti. Starčević će u Saboru žestoko kritizirati i napadati, ne i „moliti“ za pravedna rješenja u korist Hrvatske poput Banske konferencije i službenih adresa saborske većine. Prema Starčeviću, „njeni su postupci“, misleći na Austriju odnosno vladara, doveli Hrvatsku u teško stanje u kojemu se tada nalazila, osobito u teritorijalnome pogledu.

Banska konferencija 1860/1861. i njezino značenje

Bansku konferenciju sazvao je ban Josip Šokčević na temelju Listopadske diplome (1860) i ručnoga kraljevog pisma (adrese), objavljenog istoga dana. Time se od bana tražilo da što prije dostavi prijedlog „o sastavu Hrvatsko-slavonskog zastupstva“, dakle izborni red za Hrvatski sabor, koji se imao „što prije sastati“.²

Banska konferencija zasjedala je nepuna dva mjeseca (26. studeni 1860 – 17 siječnja 1861). U nju je ban Šokčević pozvao 55 uglednika, ali ne i Antu Starčevića. Odazvali su se 44 člana, među njima i biskup Josip Juraj Strossmayer. Konferencija je radila ponajprije, razumije se, na „zadaći“ koju je odredio kralj u spomenutom ručnom pismu. Međutim, pismeno će Konferencija vladaru predložiti i svoje „molbe i želje“, ustvari političke zahtjeve koji će uskoro naći mjesto i u Hrvatskome saboru, odnosno u ponovljenim saborskim adresama upućenima kralju Franji Josipu.³

Nakon prvih rasprava, Banska konferencija je na prijedlog bana Šokčevića konstituirala zaseban odbor, koji je pod vodstvom Ivana Mažuranića izradio adresu na kralja. Pozivajući se na bitne elemente hrvatske državnosti, njome je ponajprije podsjetio kralja da se odnos Trojedne Kraljevine i habsburške dinastije temelji na „dvostranim ugovorima“ iz 1527, načinjenima „slobodno i bez ičije prisile“ na Saboru u Cetinu (blizu današnjega Cetingrada).⁴ Budući da je prema tim državnopravnim osnovama Kraljevina Hrvatska i Slavonija država nezavisna od bilo koje druge kraljevine, a njezino zakonodavstvo utemeljeno na zajedničkom odlučivanju kralja i naroda, Konferencija je tražila odnosno molila kralja da što

² GROSS I SZABO 1992: 126. Usp. također SZABO 2000: 41–74.

³ ISTO: 127.

⁴ ISTO: 124.

skorije, svakako prije nego što se Hrvatski sabor sastane, iznova potvrdi službenu upotrebu hrvatskoga jezika u svim područjima javnoga života. Zatim je molila da se umjesto „nezakonitoga za ovu kraljevinu državnoga ministarstva“ (centralnoga u Beču), sve dok se narod okupljen u Saboru „ne izjavi o budućim svojim odnosima prema Ugarskoj“ odmah uredi u Beču „privremena hrvatsko-slavonska dvorska kancelarija“ (vlada), s osobljem namještenim od sinova Trojedne Kraljevine, koja će samostalno obavljati sve poslove unutarnje uprave, pravosuđa te bogoštovlja i nastave, onako kako to već čini Ugarska dvorska kancelarija u Beču.⁵ Osobito važan zahtjev Banske konferencije, odnosno spomenute adrese kralju, odnosio se na teritorijalnu cjelovitost hrvatskih zemalja, da se prema starim pravima Trojedne Kraljevine „opet sa svojom posestrimom zemljom uz tursku Hrvatsku“ (misli se na područja između Une i Vrbasa) „opet spoji (...) nezgodom vremena otrgnuta Dalmacija s otoci, Krkom, Cresom (...) i Lošinjem, i kotari sada istrijskimi, a od starine hrvatskimi: novogradskim, voloskim i labinski“. Adresom je zatraženo da spomenuti krajevi budu zastupljeni već na prvome zasjedanju Hrvatskoga sabora.⁶

Ovu adresu, koju se smatra jednim od temeljnih polazišta hrvatskoga političkog programa sve do sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868), Banska je konferencija dostavila u Beč vladaru Franji Josipu 2. prosinca 1860. posredstvom svečane deputacije, predvođene banom Josipom Šokčevićem, biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom te državnim odvjetnikom iz doba apsolutizma Ivanom Mažuranićem. Kralj je srdačno primio članove deputacije uz obećanje da će ispuniti hrvatske zahtjeve. Potom je 5. prosinca 1860. ban Josip Šokčević primio kraljevu adresu (ručno pismo), odgovor kojim su tek djelomično ispunjeni izneseni zahtjevi. Razlog je bio politički obzir prema Mađarima o kojima je uvelike ovisila daljnja sudbina novoga uređenja Monarhije, što se je ponovno našlo na dnevnome redu nakon sloma neoapsolutizma. Tako je Franjo Josip udovoljio zahtjevima djelomično, i to glede službenosti hrvatskoga jezika te uređenja privremene Hrvatsko-slavonske dvorske kancelarije u Beču koja će zaposliti „domaće sinove“. Nakon konstituiranja te kancelarije njezinim će predsjednikom, temeljem odluke Hrvatskoga sabora, biti Ivan Mažuranić (1861 – 1862), potom i predsjednik Dvorske kancelarije za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju u Beču (1862 – 1865 – 1868), koji će voditi poslove uprave, pravosuđa, bogoštovlja i nastave, što su dotad za Hrvatsku bili u sastavu centralnoga ministarstva u Beču.⁷

Na prijedlog bana Šokčevića, kralj je imenovao i velike župane, pa je tada Ante Starčević postavljen za velikoga župana riječkog (1860). Međutim, pitanje povratka Dalmacije pod vlast Hrvatskoga sabora i bana, kralj je učinio zavisnim o sporazumu Banske konferencije s predstavnicima te pokrajine. Stoga je, kako se

⁵ ŠULEK 1868: 404–405.

⁶ SZABO 2011: 70–76.

⁷ SZABO 1987: 129.

navodi u kraljevu odgovoru, odredio da se „radi potpunoga ispitivanja i svestrano zadovoljavajućeg rješenja“ imaju u Bansku konferenciju pozvati i poslanici iz Kraljevine Dalmacije.

U nastavku je rada Banska konferencija izradila *Proglas na braću Dalmatince*, koji je postao javni poziv Dalmatincima da pristupe Banskoj konferenciji, objavljen 19. prosinca 1860. godine. Taj je *Proglas* zaključen riječima: „Pristupite, dakle, braćo Dalmatinci! Kojeg god podrijetla ili vjere bili, u bližji savez s nama, te nemojte se protiviti onim, koji su na želju našu pozvani da s nama kao slobodni ljudi sa slobodnim narodom, koju riječ za općenitu korist vašu i našu proslovite, već promislite, da je sloga, ljubav i slobodna riječ, često puta naroda i carstva spasila, dočim je razdor i mržnja, sve i svagda upropastila.“ U iščekivanju Dalmatinaca, Banska je konferencija odgodila daljnji rad za mjesec dana.

Shvativši naposljetku da se „braća Dalmatinci“ neće odazvati njezinu pozivu, Banska konferencija nastavila je s radom do 17. siječnja 1861. godine. Naime, tamošnje činovništvo na čelu s carskim namjesnikom, generalom Lazarom Mamulom, potajno je nagovaralo neke već izabrane Dalmatince da ne odu u Zagreb na sastanak Banske konferencije. One pak koji su svakako htjeli poći zadržavalo je uz izliku kako treba čekati službeni poziv nadležne oblasti – austrijske, zapriječivši tako i njihov odlazak. Poslije će se pokazati da je sâm Bečki dvor podržavao postupak namjesnika Mamule, jer je u Beču u tajnosti već bio pripreman Veljački patent, objavljen 28. veljače 1861. kao dopuna Listopadske diplome. Taj je zakon značio vraćanje na apsolutizam s pravom vladara na zakonodavnu sankciju, ali i saziv i raspuštanje zakonodavnih tijela. Negativan stav Hrvatskoga sabora prema carskome patentu (centralizmu), uz koji će stav pristati i Ante Starčević u svojim kritičkim govorima u Saboru, utjecat će i na daljnje odluke, ali i vlast kralja. No, ta vlast nikada neće dopustiti ostvarenje teritorijalne cjelovitosti hrvatskih zemalja, dakle, ni vraćanje Dalmacije pod vlast Hrvatskoga sabora i bana.⁸

U novoj je adresi Banska konferencija najprije zamolila kralja Franju Josipa da sazove Sabor Trojedne Kraljevine „što je prije moguće“, ali na temelju izbornoga reda na osnovi kojega je bio sazvan i sastavljen Sabor 1848. godine. Također je zahtijevala da se pri sazivanju Sabora uzme još u obzir i „na novo ustrojena županija riječka“ i „s Hrvatskom spojeno Međimurje“. Zatim također da se pri sazivanju Sabora na temelju izbornoga reda iz 1848. uzme u obzir i svekolika „hrvatsko-slavonska vojnička granica“ te „pukovnije petrovaradinska i slobodne vojničke općine u Srijemu“. Na kraju, Banska je konferencija izrazila nadu da će u Vojnoj krajini (granici) biti osigurani slobodni izbori za Sabor. Povrh toga, Konferencija je inzistirala na sjedinjenju Hrvatsko-slavonske vojne granice s kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom (građanskom) i iz dodatnoga razloga – kako bi Hrvatska u mogućem novom sporazumijevanju s Ugarskom ostvarila znatno veću

⁸ GROSS I SZABO 1992: 124–128.

političku i teritorijalnu težinu. Potom je Banska konferencija izvijestila kralja da „ne može dosta zažaliti“ što Dalmatinci zbog „nekih nespোরазumljenja“ nisu došli na sastanak u Zagreb. Stoga Konferencija opet „preponizno moli kralja da uzme u obzir pravo svoje krune“ te odredi da se „Dalmacija odmah sjedini s Trojednom Kraljevinom kao njezin cjelokupni dio“, da i zastupnici iz Dalmacije dođu na „prvi sliedeći Sabor ove Kraljevine“. Također je molila što skorije ustoličenje novoga bana Trojedne kraljevine Josipa Šokčevića, i „da se preustroje na ustavnom temelju namjesništvo i banski stol“, ali tako da se s ovim potonjim spoji „postojeći za ovu kraljevinu viši sud urbarski“. Radilo se, dakle, o modernizaciji sudstva, o čemu će raspravljati i Hrvatski sabor, i što će godinu dana poslije sankcionirati kruna. Također se tražilo da se, između ostaloga, iz naslova u javnosti ukloni tada već jako odiozna sintagma „carsko-kraljevski“, nametnuta u doba apsolutizma. S tim u svezi su službene *Narodne novine* već prije, s nadnevkom 1. siječnja 1861., uklonile iz zaglavlja dvoglavoga carskog orla iz doba apsolutizma te ga umjesto toga uresile hrvatskim grbom iz preporodnoga razdoblja.⁹

Ističem da je hrvatska javnost, tako i Ante Starčević, o radu Banske konferencije i njezinoj korespondenciji s kraljem te odlasku deputacije u Beč i susretima s njime, bila pomno obaviještena posredstvom novinstva, ponajprije *Narodnih novina*. Uskoro i putem novoga lista *Pozor*, koji je počeo izlaziti 1. listopada 1860. u Zagrebu, i u kojemu je kraće vrijeme povremeno surađivao sam Starčević. Pritom se već akutno rješavanje pitanja teritorijalne cjelovitosti Hrvatske i njezine unutarnje suverenosti s pravom očekivalo od budućega Sabora. Istovremeno je Ante Starčević u predstavkama Riječke županije dao jasnu definiciju hrvatske državne suverenosti i samostalnosti. Ujedno je to i prva sustavna formulacija njegovih političkih stajališta, koja će često i opširnije iznositi na zasjedanjima Hrvatskoga sabora.

Ante Starčević u Hrvatskome saboru 1861. godine

Dugo očekivani Hrvatski sabor konačno se sastao 15. travnja 1861. u Zagrebu, i to na temelju Privremenoga izbornog reda od 21. veljače te godine, koji se tek dijelom podudara s Izbornim redom iz 1848. godine. U Hrvatski sabor prvi je put izabran i tridesetosmogodišnji Ante Starčević kao zastupnik upravnoga kotara Grobnik, i u tom je svojstvu njegov mandat verificiran.

U smislu pisama cara i kralja Franje Josipa osnovni zadatak toga Sabora bio je urediti „odnos Hrvatske prema Ugarskoj“, koji je zbog uspona ugarskog hegemonizma prema Hrvatskoj 1848. prekinuo ban Jelačić, u nadi da će konačnu odluku o budućim odnosima između Hrvatske i Ugarske donijeti Hrvatski sabor. S obzirom na spomenuti Veljački patent (1861), vladar je pred Sabor kao još jednu

⁹ SZABO 1987: 21–25.

bitnu „zadaću“ postavio reguliranje „odnosa prema Austriji“, to jest izbor devetorice hrvatskih zastupnika koji će biti poslani u Carevinsko vijeće kao centralni parlament odnosno središnje zakonodavno tijelo. Kralj Franjo Josip također je obavijestio Sabor da je naredio Dalmatinskom saboru neka izabere izaslanike koji će doći u Zagreb riješiti pitanje sjedinjenja. Budući da su u pokrajinskom Dalmatinskom saboru sa sjedištem u Zadru većinu imali Talijani i potalijančeni Hrvati, on je već 18. travnja 1861. odbacio taj poziv o izboru i slanju svojih izaslanika u Zagreb. Umjesto toga, Dalmatinski sabor izabrao je petoricu zastupnika Dalmacije u Carevinskom vijeću.¹⁰

Rasprave o uređenju odnosa s Ugarskom i Austrijom, koje je naložio vladar Franjo Josip, dovest će do zaoštrenih političkih sukoba, ali i međusobnih vrijeđanja, osnivanja novih političkih stranaka (Stranke prava, poslije i Samostalne narodne stranke), ali i prijevremenoga kraljeva raspuštanja Hrvatskoga sabora. No uslijedit će novi sazivi. U žarištu tih zbivanja bili su i saborski govori Ante Starčevića, koji čine središnju temu ovoga priloga. U svrhu njihova potpunijeg vrednovanja, navodim još nekoliko povijesnih činjenica. Na samome početku zasjedanja 1861, Hrvatski sabor, nakon što je provjerio valjanost izbora svojih zastupnika i konstituirao se (što će redovito činiti i idući Sabori), stavio je naglasak na „cjelokupnost hrvatskih zemalja“. U smislu prethodno spomenutih adresa Banske konferencije, Hrvatski sabor je već 29. travnja 1861. izradio adresu kojom je zatražio od kralja da na saborsko zasjedanje dođe „svekolika hrvatska i slavonska vojnička granica“ te da se „združenje državno i pravno Dalmacije s Dubrovnikom, Kotorom i Kvarnerskimi otocima (...) već jednom oživotvoriti blagoizvoli“. Usto je također izjavio da smatra nezakonitim odašiljanje dalmatinskih poslanika u Carevinsko vijeće od strane pokrajinskoga sabora u Zadru, te da se od toga „svečano ograđuje“.¹¹

S ovom adresom u načelu se složio i Ante Starčević, ali nije znao da ju je Sabor dostavio kralju u Beč svečanim izaslanstvom 8. svibnja 1861. i da je već sutradan (9. svibnja) izašao i kraljev otpis (pismo) kojim je naređeno da se raspišu izbori u Vojnoj krajini, ali i da njezini zastupnici imaju napustiti Sabor čim završi rasprava o državno-pravnim pitanjima to jest o odnosu Hrvatske prema Ugarskoj, a potom i prema Austriji. Međutim, Franjo Josip u spomenutom otpisu od 9. svibnja ništa nije rekao o Dalmaciji, odnosno o njezinu povratku pod vlast Hrvatskoga sabora i bana te molbama u svezi s time, što je „ražalostilo“ Sabor.

Kad je Ante Starčević saznao da je adresa Sabora 8. svibnja dostavljena kralju putem svečanoga izaslanstava, oštro je reagirao 15. svibnja 1861. kraćim govorom, kojim je na samome početku zastupničkoga djelovanja izložio svoje ključne političke stavove prema Austriji, čija je bit neslaganje s višestoljetnom politikom Austrije (ustvari kralja i Bečkoga dvora) prema Hrvatskoj. Te će stavove s više

¹⁰ Usp. GROSS I SZABO 1992: 129–134; SZABO 1987: 26–27.

¹¹ SZABO 1987: 25.

oštrine i povijesnih dopuna ponavljati i u sljedećim govorima, u oba saziva Sabora. Starčević se nije složio ni s odlukom vladara glede izbora i dolaska zastupnika Vojne krajine u Sabor uz ograničeno pravo sudjelovanja u saborskom radu.¹²

Ne ulazeći detaljno u tijek izbora na području Vojne krajine, koji su ipak održani, ističem da je na njezinu području izabrano i poslano na zasjedanje Hrvatskoga sabora u Zagrebu 55 zastupnika, čiji su mandati 1. lipnja 1861. verificirani. U skladu s kraljevom odredbom, oni su u radu Sabora sudjelovali samo tijekom rasprava o državnopravnim pitanjima. Nakon glasovanja morat će napustiti Sabor i vratiti se kući. Kad su se tijekom zasjedanja Hrvatskoga sabora 1861. uskoro na dnevnome redu našla pitanja uređenja odnosa s Ugarskom, što je i prema kraljevu pismu bila bitna zadaća tog saziva (ali i sljedećih do sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868), među zastupnicima su se iskristalizirale tri političke struje. Lideri Narodne stranke (Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, Ivan Mažuranić, Ivan Perkovac, Maksimilijan Prica i drugi) nastojali su postići što širu unutarnju samostalnost (autonomiju) Hrvatske, balansirajući između vladareva centralizma i ugarskih pretenzija. K tomu su zahtijevali da Ugarska, odnosno njezin sabor, prije početka bilo kakvih pregovora prizna da je 1848, odlukom bana Josipa Jelačića i tadašnjim ratnim zbivanjima, prekinuta svaka državnopravna veza između Hrvatske i Ugarske. Na to ugarski predstavnici nikada neće pristati, što će im omogućiti održavanje premoći u budućim pregovorima te, u novom političkom kontekstu, slabiti hrvatske pozicije uoči konačnih pregovora. Unionistička stranka, predvođena grofom Julijem Jankovićem, smatrala je da se autonomiju može postići jedino u što užemu savezu s Ugarskom, bez prethodnih uvjeta, o kojima se može eventualno razgovarati tijekom samih pregovora. Što se Starčevića tiče, on je prema Ugarskoj iskazivao stanovite simpatije, smatrajući je „manjim zlom“ od Austrije.

Tijekom tih rasprava, Eugen Kvaternik, tadašnji zastupnik kotara Ribnik, održao je 18. lipnja 1861. zapažen govor u kojemu je zagovarao odbacivanje realne unije s Ugarskom, ali i pokušaj iznalaženja načelnog rješenja s Ugarskom i Austrijom. Ako Ugarska izbori personalnu uniju, onda bi, prema Kvaterniku, i Hrvatska morala imati jednaka prava. Stoga je u tom smislu Eugen Kvaternik položio i ustavni nacrt. Kvaternikovo izlaganje podržao je i Ante Starčević, pa su time položeni temelji novoj političkoj stranci u Hrvatskom saboru – Stranci prava. Njezini čelnici priznavali su jedino to da Hrvatska s Austrijom i Ugarskom ima nekih zajedničkih poslova, te su tražili da se putem izravnih pregovora s kraljem osigura teritorijalna cjelokupnost i samostalnost Trojedne kraljevine.

Ističem da je Anti Starčeviću bila nepodnošljiva i sama pomisao da se kralj Franjo Josip, po ustavu ravnopravni partner hrvatskoga naroda, „usuđuje naređivati“ suverenomu Hrvatskom saboru da raspravi pitanje odnosa s Ugarskom. Starčević

¹² Cjeloviti govor vidjeti u Prilogu I. ovoga članka.

načelno nije bio protiv takvih pregovora, ali je bio protiv toga da ih kralj nameće Saboru, što ga je s pravom smatrao stoljetnim nositeljem hrvatske državnosti i suverenosti. S tim u svezi, Starčević je u sabornici 26. lipnja 1861. održao znameniti i veoma opširni govor u kojemu je, uz već poznate i prethodno iznesene zahtjeve Banske konferencije o cjelovitosti hrvatskih zemalja, konačnom ukidanju Vojne krajine i vraćanju tog područja pod vlast Hrvatskoga sabora i bana, kazao da postupci Bečkoga dvora, osobito carski patent koji se usuđuje naređivati Saboru neka uzme u pretres pitanje odnosa s Ugarskom, teško vrijeđaju ustavna prava Hrvatske. Također je kazao da je centralistička bečka vlada uvijek radila i protiv Hrvata i protiv Mađara. Pritom je glavninu govora zastupnika Starčevića činila veoma oštra kritika višestoljetnoga političkog postupanja Austrije prema Hrvatskoj i njezinu narodu, počevši od 1527. pa do aktualnoga zasjedanja Sabora 1861. godine.¹³

U nastavku rasprava uslijedilo je oponiranje Starčeviću koje se zasnivalo na tvrdnji da traži ono što je u tim okolnostima bilo nemoguće. Uskoro su 34 zastupnika Unionističke stranke 14. srpnja 1861. napustila sabornicu radi „teških vrijeđanja od strane saborske većine zbog njihova neslaganja s bitnostima čl. 42/1861.“ Postupili su tako uvidjevši da se neće usvojiti njihov prijedlog o pregovorima s Ugarskom kojim je traženo da se ne inzistira na postavljanju prethodnih uvjeta za početak pregovora. Odlazak unionista iz sabornice Ante Starčević komentirao je sa žaljenjem u govoru od 17. srpnja 1861, iskazavši pritom razumijevanje za njihov postupak jer se ni sam nije slagao s politikom bana Jelačića, što će naglasiti i u sljedećemu govoru. Uz žalbe tadašnjemu banu Josipu Šokčeviću, većina unionista poslije se ipak vratila u Sabor, ali nakon 23. srpnja, što znači da nisu željeli sudjelovati u glasanju s obzirom na spomenuti članak 42/1861.

Tijekom daljnjih rasprava, Hrvatski sabor prihvatio je većinom glasova prijedlog Narodne stranke predvođene biskupom Strossmayerom, prethodno oblikovan u spomenutom članku 42/1861, i koji je sa suradnicima izradio Ivan Mažuranić, zastupnik kotara Vinodol. U sadržaju članka ističe se državnost Trojedne Kraljevine, opseg njezina teritorija, ali i činjenica da je 1848. prestala svaka njezina veza s Ugarskom, osim zajedničkoga vladara. Ipak, naglašava se pristanak Kraljevine Hrvatske na buduće pregovore glede državnopravne sveze s Kraljevinom Ugarskom, uz uvjet da Ugarska najprije pravovaljano prizna stečenu samostalnost i teritorijalnu cjelovitost Trojedne Kraljevine zajedno sa službenim narodnim (hrvatskim) jezikom na cijelom njezinu teritoriju, što je bio izborio ban Josip Jelačić, i kako je iskazana u adresi Banske konferencije (1860/1861), sada uključujući i Međimurje koje je Hrvatska u međuvremenu izgubila. U tom bi se slučaju sklopio

¹³ *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu god. 1861* (1862): 184–203; GROSS I SZABO 1992: 130–140. Odabrane ulomke iz ovoga govora Ante Starčevića vidjeti u Prilogu II. ovoga članka.

ugovor kojim bi se precizno utvrdili zajednički poslovi. U takve poslove nikako ne bi spadala unutarnja uprava (ban, vlada i Sabor) te nastavni, vjerski i pravni poslovi, kojima se Hrvatskoj jamči njezina unutarnja suverenost. Riječ je o već spomenutom članku 42/1861, koji je većina Hrvatskog sabora prihvatila 23. srpnja 1861, ali bez sudjelovanja unionista i bez poimeničnoga glasovanja. Taj će članak kralj i sankcionirati.¹⁴

Međutim, ne znamo je li Ante Starčević toga dana bio u Saboru i je li glasovao za taj članak. Isti će se zakonski članak naći u žarištu rasprava novoga saziva Sabora (1865 – 1867), te će nakon izvjesnih korekcija biti osnovom za sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868), koja će postati neizbježnom nakon uređenja Dvojne Monarhije odnosno Austro-Ugarske (1867) te bitno pridonijeti da Hrvatska (premda oštećena, da ne kažemo i izigrana) ipak uspije sačuvati bitne elemente svoje državnosti i suverenosti i da se ne utopi u dualističkome moru.

Prema kraljevu nalogu, Hrvatski sabor morao je na zasjedanju 1861. zauzeti stajalište i o slanju devetorice svojih zastupnika u sastav Carevinskoga vijeća u Beču, na što ga je pozivao i Veljački patent, čime bi legitimirao centralistički ustroj Monarhije. Nakon kraće rasprave tijekom koje je Ante Starčević 2. kolovoza 1861. također govorio, ponavljajući prethodno iznesene stavove o Austriji i odbijajući ulazak hrvatskih zastupnika u Carevinsko vijeće, Sabor je, nezadovoljan vladarevim postupkom u pogledu sjedinjenja Dalmacije sa središnjom Hrvatskom i znajući za nedavno usvojene stavove Ugarskoga sabora, bez poimeničnoga glasovanja 3. kolovoza 1861. donio jednoglasan zaključak da Hrvatska i Slavonija ne sudjeluju u Carevinskome vijeću.¹⁵

Kad se dva dana poslije (5. kolovoza 1861) povela rasprava o provedenom glasovanju, ali i prijedlozima da Sabor preispita odluku koju je donio prije dva dana (3. kolovoza), Ante Starčević održao je kraći govor usmjeren protiv Austrije i slanja hrvatskih zastupnika u Beč. Nakon provedenoga glasovanja o pitanju eventualnoga nastavka rasprave o već jednoglasno usvojenoj odluci da hrvatski zastupnici ne sudjeluju u radu Carevinskoga vijeća, Hrvatski sabor se podijelio. Za daljnji nastavak rasprave glasala je manjina odnosno 46 saborskih zastupnika (manji dio zastupnika iz Vojne granice i članovi Narodne stranke, među kojima Strossmayer, Mažuranić, Perkovac i drugi).¹⁶ U toj se podjeli prepoznaje geneza buduće Samostalne narodne stranke koja će biti osnovana 1863. inicijativom Ivana Mažuranića, tada hrvatskoga državnog kancelara u Beču (1862 – 1865), uz suradnju bana Šokčevića. Bit njezina programa sadržana je u uvjerenju da će biti bolje ako se Hrvatska nagodi s Austrijom prije nego što to učine Mađari. Među-

¹⁴ GROSS I SZABO 1992: 133–134.

¹⁵ *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu god. 1861 (1862): 601.*

¹⁶ ISTO: 608–611.

tim, ovaj prijedlog koji je iritirao Antu Starčevića, i o kojemu će se raspravljati u novinstvu, osobito nakon skorog raspusta tog saziva Sabora, nije imao trajnijega izgleda zbog ratnih okolnosti i sve slabijega međunarodnog položaja Austrije.

Protiv postavljenog pitanja na opisanoj sjednici od 5. kolovoza 1861. izjasnila se većina Hrvatskoga sabora, preciznije 69 zastupnika. Uz unioniste, koji su se u međuvremenu vratili u sabornicu i nisu glasali za članak 42/1861, i pravaše, predvođene Eugenom Kvaternikom i Antom Starčevićem, nalazila se i većina zastupnika Vojne krajine. Nakon glasovanja, zastupnici Vojne krajine morali su, prema kraljevoj odluci, napustiti Sabor, ali uz brojna protivljenja i negodovanja zastupnika, među kojima je bio i Ante Starčević.¹⁷

Na temelju rezultata glasovanja 24. rujna 1861. sastavljena je službena pisana izjava (adresa) kralju Franji Josipu, kojoj je pridodan zakonski članak 42/1861, a kojim se, s druge strane, odbija prihvatiti Listopadsku diplomu i Veljački patent kao njezinu dopunu. Također se prosvjeduje zbog pokušaja oduzimanja autonomnoga zakonodavnog prava Hrvatskom saboru, brani se pravo bana da samostalno saziva Sabor te ustaje u obranu državne samostalnosti i teritorijalne cjelokupnosti zemlje.¹⁸

U očekivanju kraljeva odgovora Sabor je nastavio s radom. Donio je niz zakona, tako i na području kulture i prosvjete, preuređenja Sveučilišta, i drugo. Međutim, uskoro je i Hrvatski sabor stigla sudbina Ugarskoga sabora. Franjo Josip je, nezadovoljan negativnim odgovorom Sabora glede izbora hrvatskih zastupnika u Carevinsko vijeće kao središnji parlament, raspustio 8. studenoga 1861. Hrvatski sabor na neodređeno vrijeme. No, sankcionirao je zakonski članak 42/1861, pa će se na njegovim temeljima uređivati budući državnopravni odnosi između Hrvatske i Ugarske.¹⁹ Oko dijela toga članka koji se temeljio na obnovi realnih odnosa između Hrvatske i Ugarske bit će na sljedećemu zasjedanju Sabora još političkih suprotstavljanja i pregovora, pa i dopuna. Nezadovoljni Ante Starčević unaprijed će otkloniti svako svoje sudjelovanje pri utanačenju Hrvatsko-ugarske nagodbe.

Starčevićeva politička stajališta i govori u Hrvatskome saboru 1865 – 1867.

Nakon nekoliko godina zatišja, ban Josip Šokčević, na temelju novog kraljeva pisma od 17. siječnja 1865, sazvaio je ponovno Bansku konferenciju sa zadatkom izrade novoga privremenog Izbornog reda za Hrvatski sabor, koji se nakon preduge stanke ipak morao sastati. Ban je na Konferenciju pozvao uglavnom pristaše svoje stranke, a pozvani vođe i članovi opozicijskih stranka, među kojima biskup Strossmayer, grof Janković i drugi, nisu se odazvali. Na zasjedanje Banske

¹⁷ ISTO: 610–611.

¹⁸ GROSS I SZABO 1992: 138–140.

¹⁹ ISTO: 140.

konferencije nije ni ovaj put bio pozvan Ante Starčević. Budući da se nisu svi pozvani odazvali Šokčevićevu pozivu, članovi Samostalne narodne stranke lakše su donijeli izborni red u vlastitu korist. Usprkos tomu, na izborima koji su uskoro uslijedili krajem lipnja i početkom srpnja 1865, bili su poraženi.

Pripadnici Narodno-liberalne stranke i unionisti dobili su na izborima dvije trećine mandata. Preostala trećina glasova pripala je pretežno Samostalnoj narodnoj stranci, dok su članovi Stranke prava osvojili samo šest mandata, od čega Ante Starčević dva (bio je izabran u Zagrebu i Vrbovskom). Razlozi poraza Samostalne narodne stranke mnogostruki su. Najznačajniji je dugo pripremani pad državnog ministra Antona von Schmerlinga uslijed neuspjeha njegove centralističke politike, koja je upravo dolazila svome kraju u vrijeme održavanja navedenih izbora za Hrvatski sabor. Naime, Bečki dvor više nije mogao, a ni htio, djelovati po njegovim uputama. S druge strane, češki liberali, također protivnici politike oktroiranoga Veljačkog patenta, podupirali su hrvatsku opoziciju, naročito Strossmayerovu Narodno-liberalnu stranku, koja je dobila izbore uz njihovu financijsku potporu. U takvim je okolnostima kancelar Ivan Mažuranić 10. srpnja 1865. podnio ostavku, koju je kralj Franjo Josip prihvatio tek 1. studenoga. Potom je hrvatskim kancelarom kralj imenovao poznatog unionista, generala Milana Kuševića, a potkancelarom njegova političkog istomišljenika Eduarda Jelačića (koji nije iz porodice Jelačića Bužimskih odnosno banske loze).²⁰

Bio je to, dakako, konačni slom politike Samostalne narodne stranke, premda će njezini pripadnici u Hrvatskom saboru pokušati, a u jednom trenutku i uspjeti (makar samo prividno) graditi mostove pregovora s Krunom, i to zakašnjelom koalicijom s Narodno-liberalnom strankom. Riječ je o saborskoj adresi od 19. prosinca 1866, koja je nastala prekasno, jer je nekoliko mjeseci prije promijenjen kurs austrijske politike prema Ugarskoj postavljanjem novoga ministra Richarda Belcredija.²¹

Zbog novonastale situacije na Bečkome dvoru odnosno promjene kursa državne politike, što se je u bitnom dijelu glede mogućega sporazuma s Mađarima i pripreme pregovora s njihovim Saborom vodila tajno, Franjo Josip je zakazani saziv Hrvatskoga sabora, koji je trebao započeti s radom 17. srpnja 1865, najprije odgodio za nadnevak 28. kolovoza, zatim za 29. listopada, i konačno za 12. studenoga te godine, kad je napokon započelo zasjedanje. Prema kraljevu pismu od 2. studenoga 1865. glavni je zadatak Hrvatskoga sabora opet bilo rješavanje državnopravnih pitanja, dakle, izjava o zajedničkim poslovima s Monarhijom te slanje svojih izaslanika (zastupnika) na kraljevu krunidbu u Ugarskome saboru. Drugi njegov glavni zadatak bio je zakonodavni rad s osobitim akcentom na novom izbornom redu i budućem uređenju Sabora.

²⁰ ISTO: 180–182. Usp. SZABO 2000: 67.

²¹ SZABO 2000: 67.

Nakon verifikacije saborskih mandata, Hrvatski sabor uzeo je u razmatranje prvi i najvažniji politički zadatak, dakle, rješavanje državnopravnih pitanja na temelju već sankcioniranoga zakonskog članka 42/1861. Dakako, svaka je stranka taj zakonski članak tumačila s vlastitih političkih pozicija, što je u sabornici izazivalo burne rasprave i oštra suprotstavljanja. Premda u manjini, vođe Samostalne narodne stranke (Avelin Čepulić, Ivan Kukuljević, Ivan Vončina i drugi), izjasnili su se za izravne pregovore s Bečkim dvorom, odnosno Krunom. I dalje su tvrdili da su, bez obzira na Mađare i njihova stajališta, 1848. bili prekinuti državnopravni odnosi između Ugarske i Hrvatske, pa je Hrvatska slobodna u novome izboru. Dakako, prekid odnosa 1848. priznavale su i druge dvije vodeće stranke, Narodno-liberalna stranka i unionisti, ali svaka s drugih stajališta. Stoga i s različitim predlaganim rješenjima, koja su u suštini kod obje stranke bila usmjerena prema nagodbi Hrvatskoga sabora s Ugarskim. Dakle, prema realnoj uniji Hrvatske s Ugarskom.²²

Tijekom ovih doista teških rasprava, prepunih međusobnih uvreda, ban Josip Šokčević dobio je iz Beča od Ministarskog vijeća gotovo ultimativni nalog da što prije formira u Hrvatskom saboru srednju struju, ponajprije od unionista i članova Narodno-liberalne stranke (Strossmayerove), pa i drugih političkih skupina u Saboru. Ta će struja konstituirati „komisiju“ koja će s pandanskom „komisijom“ Ugarskoga sabora raspravljati o konačnom rješenju državnopravnih pitanja. Bilo je to pripremanje puta za sporazum između Hrvatskog i Ugarskog sabora, tim više što su, kako je prethodno objašnjeno, postojali tajni dogovori o ustroju dualističke Monarhije, o čemu se u hrvatskoj javnosti još ništa nije znalo.²³

U uzavreloj političkoj situaciji, obilježenoj nizanjem i sukobljavanjem brojnih saborskih zastupnika prema stranačkoj pripadnosti, zastupnik Ante Starčević održao je 26. siječnja 1866. u Saboru podulji, znameniti govor. U njemu je još oštrije osudio Austriju za sva „zla“ i težak položaj u kojemu se Hrvatska tada nalazila. Pritom je iznio i svoja temeljna politička stajališta koja se ponajprije odnose na Austriju, „na njenu prevrtljivost, koja se nije mijenjala, niti se može promijeniti“. Dosta oštre prigovore iznio je na račun bana Josipa Jelačića, koji „politiku Austrije nije prepoznao“, zbog čega je prošao put koji nije sretno završio. Tom je prigodom Starčević kazao: „Dakle s ovoga mojega stajališta, u ime naše tristo četrdeset godišnje povjesnice u Austriji, ja vam kažem: Austrija je vazda jedna te ista, ona niti se mijenjala, niti se mijenja; kažem vam u ime povjesnice, da se despocije ne popravljaju nego propadaju.“²⁴ Drugim riječima, Ante Starčević bio je skloniji nagodbi s Ugarskom, nipošto s Austrijom. Dakako, uz poštovanje članka 42/1861, što će se pokazati prigodom glasovanja u sabornici.

²² SZABO 2000: 68.

²³ ISTO: 196–197.

²⁴ Odabrane ulomka iz ovoga govora Ante Starčevića vidjeti u Prilogu III. ovoga članka.

Ovdje se nije moguće upuštati u daljnje saborske rasprave u kojima su se izredali brojni govornici. One su potrajale još dva tjedna, do 10. veljače 1866, a unionisti su počeli odnositi prevagu. Naime, toga je dana u Saboru pročitana već dotjerana adresa koja je polazila sa stanovišta zakonskog članka 42/1861, ali bez ikakvih prethodnih uvjeta što bi ih Mađari trebali ispuniti prije početka pregovora. Stoga je predsjednik Sabora Mirko Šuhaj stavio pred Sabor pitanje: „Prihvaća li Sabor (...) raspravljenu osnovu adrese u celosti njezinoj kako je sada pročitana?“ Rezultati poimeničnoga glasovanja bili su sljedeći: „za“ je glasovalo 78 članova, većinom unionisti, a „protiv“ 22 zastupnika. Protiv su bili Strossmayerovi narodnjaci i nekoliko zastupnika Vojne krajine. Među njima je bio, razumije se, i Ante Starčević, koji je čvrsto stajao na prethodno sankcioniranom članku 42/1861. Suzdržan je pri glasovanju bio 91 zastupnik, uglavnom je riječ o članovima Samostalne narodne stranke i većemu dijelu zastupnika Vojne krajine. U sabornici nisu bila 23 zastupnika, pretežno unionisti.²⁵

Svu dramatičnost izrade konačne adrese, koja je zbog požurivanja kralja Franje Josipa morala biti što prije zgotovljena, zorno pokazuju sljedeće činjenice. Po završetku opisanoga glasovanja, na prijedlog člana Narodne stranke Matije Mrazovića, koji su potpisala još petnaestorica zastupnika, održana je jednosatna tajna sjednica. Neposredno nakon toga, ponovno je održana i javna sjednica Sabora. Na njoj je odlučeno da se adresa od 10. veljače 1866. dadne u službeni prijepis. Na to je Matija Mrazović predao predsjedniku Sabora Mirku Šuhaju podnesak što ga je potpisalo 98 zastupnika, kojim se tražilo da se zgotovljenoj adresi priklopi i posebna adresa saborske manjine glede teritorijalne cjelovitosti zemlje, te navod da je adresa ishitrena. Budući da je uredovno vrijeme Sabora bilo isteklo, glasanje za Mrazovićevo dopunu odgođeno je za predstojeću saborsku sjednicu, zakazanu za 15. veljače. Tog su dana rezultati glasovanja bili sljedeći: samo 74 zastupnika glasovala su „za“, dakle, u prilog Mrazovićevoj dopuni (većina Narodne stranke i nekoliko unionista), „protiv“ su glasovala devetorica prisutnih, dok je uzdržanih glasova bilo 88 (članovi Samostalne narodne stranke i dio zastupnika Vojne krajine). Odsutnih članova Sabora, među kojima i Ante Starčević, bilo je 44.²⁶

Adresom, koju je Sabor konačno izradio u takvoj uzavreloj situaciji 10. veljače 1866, ustrajalo se na teritorijalnoj cjelovitosti hrvatskih zemalja te izrazilo čvrstu nadu da će i sam kralj što prije učiniti potrebne korake u tom smjeru, što znači ukloniti zapreke povratku Dalmacije i Hrvatsko-slavonske vojne granice (krajine) pod vlast Hrvatskoga sabora i bana. Što se tiče problema s Kraljevinom Ugarskom, Sabor je izrazio spremnost Trojedne Kraljevine da zajedno s Ugarskom razmotri odnos prema Monarhiji u cjelini, ukoliko Ugarski sabor pristane na uređenje

²⁵ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/67 (1867): 252–253.*

²⁶ ISTO: 260–261.

državnopravnih odnosa Trojedne Kraljevine i Kraljevine Ugarske sporazumom obaju Sabora kao dvaju jednakih i ravnopravnih faktora. Ako bi, dakle, Ugarski sabor prihvatio navedene uvjete, onda bi Hrvatski sabor pristao poslati u Peštu odbor koji bi s jednakim odborom Ugarskoga sabora raspravljao o načinu zastupanja Trojedne Kraljevine u službenome tijelu, što će rješavati ukupna pitanja Monarhije i međusobni državnopravni odnos obiju kraljevina. Ugovor o tom državnopravnom odnosu uvrstio bi se u krunidbenu zavjernicu. Premda u Beču nisu bili posve zadovoljni s tako sastavljenom adresom Hrvatskoga sabora, ipak su odlučili pričekati adresu Ugarskoga sabora koja je uskoro i dostavljena, ali je ona, što se tiče Hrvatske, bila suprotna temeljima zakonskoga članka 42/1861. Njome je iskazana spremnost za razgovore s Hrvatskim saborom, ali bez ikakvih prethodnih uvjeta. U takvoj je situaciji kralj Franjo Josip I. odgovorio Hrvatskome saboru zahtjevom da se odmah izabere odbor koji će pregovarati s jednakim odborom Ugarskoga sabora o međusobnom odnosu i o odnosu prema Monarhiji u cjelini. Ali je odbio rješavanje statusa Dalmacije prije nego što se „urede državnopravni odnošaji Hrvatske i Slavonije s jedne strane naprama Ugarskoj, a s druge naprama cjelokupnoj monarhiji“. Također je ponovio da je „Hrvatsko-slavonska vojnička granica“, doduše, sastavni dio Trojedne Kraljevine, ali da o ukidanju vojnoga sustava ili o zajedničkoj upravi „s materom zemljom“ trenutno ne može biti govora, jer to ne dopuštaju „obziri na obrambenu snagu cjelokupne monarhije“.²⁷

Hrvatski Sabor žalio je što kralj nije „udovoljio zahtjevom našega državnoga prava u pogledu cjelokupnosti trojedne kraljevine“, no budući da se ipak nadao da će Franjo Josip prije krunidbe „izvesti cjelokupnost Trojedne Kraljevine“ odlučio je „izabrati odbor i izaslati u Peštu“, čim takav odbor izabere i Ugarski sabor. Glasovanje za novu adresu održano je 9. veljače 1866. godine. Prihvatile su je obje narodne stranke – Samostalna narodna stranka u čijem je radu sudjelovao i bivši kancelar Ivan Mažuranić, sada u manjini, te većinska Strossmayerova Narodna stranka. Dakle, 64 zastupnika. Nasuprot njima, 56 unionista, koji su u tom trenutku bili druga politička snaga po broju mandata u Hrvatskom saboru, glasovali su protiv takvoga sadržaja adrese. Pridružio im se i Ante Starčević.²⁸ Štoviše, sutradan, 10. veljače 1866, za vrijeme nastavljenih rasprava, Ante Starčević je o izboru članova Hrvatskoga sabora za već spomenuti odbor koji će biti izaslan u Peštu na pregovore s ugarskim odborom, glasno izjavio da je protiv takvog postupanja, odbacivši svako sudjelovanje u tome. U kraćemu govoru Starčević je tog dana kazao i sljedeće:

„Ja izjavljujem, da nemogu sudionikom toga izbora biti, jerbo ponašanje Austrije prema Ungariji i Hrvatskoj bijaše isto takvo i god. 1848.: i onda se je slično

²⁷ ŠULEK 1868: 473–474. Usp. GROSS I SZABO 1992: 198–199; SZABO 2000: 69.

²⁸ SZABO 1987: 44, 68; SZABO 2000: 69.

ugovaranje osnovalo, pa se je iz toga ugovaranja izlegao rat, kojega posljedice i danas ćutimo. Ako se nevaram, ovaj put neće doći do ugovaranja, i to zato, da nekomejki uzmognu svu krivnju baciti na Magjare. Istina, ja priznam, da u saboru većina vazda ima pravo, ali ja priznam i onu istinu, da će svaki odgovarati svojom kožom, a ja svoju ćutim preslabu za tu odgovornost. Drugi je uzrok taj, što po mom sudu ovim postupanjem gazi se naš zakonski članak 42. od g. 1861., jer je njim ustanovljeno, da ćemo se mi sa Magjari u dogovaranje upustiti samo onda, kad oni izjave, da su pripravnici ugovarati na temelju sadržaja onoga članka. Što bi ja znao, Magjari to nisu izjavili, bar ja o toj izjavi ništa neznam. S toga ja u ovom izboru sudjelovati nemogu.“²⁹

U tijeku daljnjih rasprava, unionisti su istoga dana, njih 34 na čelu s Kolomanom Bedekovićem, otklonili sudjelovanje u izboru dvanaestorice članova Kraljevinskog odbora koji će poći u Peštu na pregovore. Hrvatski sabor izabrao je potom dan kasnije, to jest 11. veljače 1866, članove odbora, odnosno hrvatski Kraljevinski odbor, koji su činila šestorica zastupnika iz Narodne stranke (Strossmayerove) i šestorica iz Samostalne narodne stranke, dok je predsjednik Odbora bio biskup Josip Juraj Strossmayer.³⁰

Odbor je uskoro pošao u Peštu gdje je s jednakobrojnim ugarskim Kraljevinskim odborom započeo pregovore koji su trajali puna dva mjeseca: od 16. travnja do 16. lipnja 1866, ali bez rezultata. Dok su se Hrvati na čelu s biskupom Strossmayerom postavili na temelje članka 42/1861. zahtijevajući jamstva za teritorijalnu cjelovitost zemlje, uključujući izrijeckom Rijeku i Međimurje, ali i unutarnju suverenost, Mađari se nisu htjeli obvezati ni na što. Hrvatska delegacija vratila se u Zagreb razočarana i ponižena, u uvjerenju da Mađari, zastupljeni po svojoj delegaciji, u Trojednoj Kraljevini vide samo „pridruženu“ i „podređenu stranu“, što je, dakako, hrvatsku stranu vrijeđalo. K tome su Mađari iščekivali ishod Austrijsko-pruskoga rata, preciznije bitke kod Kraljeva Gradca (Königrätza) od 3. srpnja 1866, što su iskoristili za sklapanje već duže vrijeme u tajnosti pripremane nagodbe s Austrijom.³¹

Hrvatski sabor, koji je zbog odlaska Kraljevinskog odbora na pregovore u Peštu bio odgođen na neodređeno vrijeme, ponovno se sastao 19. studenoga 1866. godine. Tog se dana ponovno sastao i Ugarski sabor. Prema kraljevu pismu od 21. listopada 1866. glavni je zadatak Hrvatskoga sabora opet bilo rješavanje državnopravnih pitanja. Zaseban odbor koji je radio na ovoj problematici izradio je tri prijedloga kao podlogu za specijalnu raspravu. Saborski zastupnik Mirko Šuhaj stavio je 18. prosinca 1866. pitanja pred saborske zastupnike.

²⁹ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/67 (1867): 463.*

³⁰ ISTO: 485–486.

³¹ GROSS I SZABO 1992: 200–203.

Prvo: „Hoće li zastupstvo trojedne kraljevine izjaviti, da mu čl. 42. god. 1861. sveudilj ostaje nepromjenljivim temeljem i ravnilom u pitanju o državnompravnom odnošaju trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj?“³² Cijeli Sabor – 132 njegova člana, među kojima i Ante Starčević, osim jednoga zastupnika, Aurela Kuševića – glasovao je za ovaj prijedlog.³³

Nakon toga, saborski predsjednik Mirko Šuhaj dao je na glasovanje i drugi prijedlog odbora, koji je glasio: „Primali vis. sabor predlog odbora, da trojedna kraljevina neima prava nit dužnosti, a nit zakonitog načina stupiti u sabor kraljevine ugarske, sto je sazvan u Peštu na 10. prosinca 1865, i dotično na 19. studenoga 1866?“³⁴ Glede ovoga stranke u Saboru nisu bile suglasne. Prema rezultatima poimeničnoga glasovanja, 86 članova Sabora glasovalo je „za“, odnosno protiv odaziva na zasjedanje Ugarskoga sabora. Bili su to zastupnici obje narodne stranke, Strossmayerove Narodne stranke te Šokčević-Mažuranićeve Samostalne narodne stranke. Međutim, za odaziv članova Hrvatskoga sabora na zasjedanje Ugarskoga sabora, glasovali su unionisti, 43 zastupnika. A svega četvorica zastupnika, među kojima i Ante Starčević, bila su suzdržana.³⁵

Potom je došao na red i treći prijedlog odbora. Njegova je intencija bila u skladu s politikom Samostalne narodne stranke, i glasio je neka Hrvatski sabor samostalno sa svojim kraljem riješi odnos prema Austriji. Dakako, Sabor još uvijek nije raspolagao saznanjem da je dogovaranje Austro-ugarske nagodbe u tijeku. Ovaj prijedlog Sabor je usvojio većinom glasova, ali bez glasova unionista. Nije se glasovalo poimenično, stoga nije poznato je li Ante Starčević toga dana bio u Saboru ni, ako jest, kako je glasovao.³⁶

Nakon što je pročitana treći prijedlog, unionisti su ponovno odbili svako daljnje sudjelovanje u glasovanju i izradi buduće adrese. Njihovu izjavu odnosno odbijanje, Sabor je jednostavno primio na znanje, a sutradan, 19. prosinca 1866, jednoglasno je usvojio novu adresu. Bez poimeničnog glasovanja i bez sudjelovanja unionista. Adresom se htjelo postići samostalno rješavanje državnompravnoga odnosa Hrvatske s njezinim kraljem. Tekst adrese sadržavao je i pregled spisa zajedničkih poslova te molbu za cjelokupnost hrvatskih zemalja, pri čemu se misli na Dalmaciju s otocima i Kvarnerom, te ukidanje Vojne krajine.³⁷

³² *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/67* (1867): 594.

³³ SZABO 1987: 44, 68; SZABO 2000: 70.

³⁴ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/67* (1867): 594.

³⁵ SZABO 1987: 44.

³⁶ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/67* (1867): 594–595.

³⁷ ISTO: 687–693.

Bila je to doista odveć zakašnjela odluka Hrvatskoga sabora formulirana na temeljima politike Samostalne narodne stranke, jer su pregovori između Bečkoga dvora i odbora Ugarskoga sabora oko sklapanja međusobne nagodbe već bili dobrotno uznapredovali. Zato je kralj Franjo Josip na adresu Hrvatskoga sabora 4. siječnja 1867. kratko odgovorio, kazavši, između ostaloga: „[A]dresu i u njoj izražene želje i zahtjeve [ćemo] podvrći zrele uvažanju i promotrenju, moramo si ipak našu konačnu odluku priuzdržati do onoga vremena, dokle nam nebude podnešen uspjeh razprave sa Ugarskom i dokle nećujemo isto toliko važnu izreku naših ostalih kraljevina i zemaljah.“³⁸ Naime, već je krajem siječnja 1867. Bečki dvor sasvim odbacio politiku federalističkog centralizma, zbog čega je ministar Belcredi podnio ostavku i odstupio 7. veljače. Car i kralj Franjo Josip odlučio se za dualističko uređenje Monarhije. Stoga je mjesto ministra predsjednika povjereno tadašnjemu ministru vanjskih poslova Friedrichu Beustu, koji je odmah poradio na uvođenju dualizma, odnosno sklapanju Austro-ugarske nagodbe.³⁹

Hrvatski sabor pozvan je na nastavak zasjedanja kraljevim pismom od 11. travnja 1867. godine. Početak rada bio je zakazan za 1. svibnja, kad je uvođenje dualizma bilo već gotova stvar. Prema novom kraljevu pismu Hrvatskom saboru od 23. travnja 1867, Sabor je bio dužan pobrinuti se da Hrvatska i Slavonija budu zastupljene na predstojećoj kraljevoj krunidbi u Ugarskome saboru (koja će biti održana 8. lipnja 1867) te se sporazumjeti s Ugarskim saborom glede državnopravnih pitanja i zajedničkih poslova.⁴⁰ Budući da je trebalo žurno djelovati, Hrvatski sabor je već 18. svibnja 1867. većinom glasova prihvatio novu adresu, bez poimeničnoga glasovanja. I ovaj put bez unionista, koji su za vrijeme specijalne rasprave otklonili mogućnost svakoga daljnjeg sudjelovanja. Prema novoj adresi, Hrvatski sabor ostao bi glede odnosa prema Ugarskoj na stajalištu zakonskoga članka 42/1861. Stoga prije rješenja državnopravnih pitanja, i to na temeljima tog zakonskog članka, ne može poslati svoje poslanike na Ugarski sabor, pa ni prigodom kraljeve krunidbe. Primivši adresu, kralj Franjo Josip je osam dana kasnije, to jest 25. svibnja 1867, ljutit na saborsku većinu, raspustio Hrvatski sabor.⁴¹

Usljed takvog razvoja događaja, ban Josip Šokčević podnio je kralju ostavku. Već 31. svibnja *Narodne novine* i druge tiskovine objavile su vijest da je glavni pobočnik Njegova veličanstva cara pozvao baruna Šokčevića da „kao *baro regni*“ nazoči kraljevoj krunidbi u Pešti, gdje će nositi državnu jabuku sv. Stjepana.⁴² Razumije se, kraljevoj odredbi ban Šokčević morao je udovoljiti, te je otputovao

³⁸ ŠULEK 1868: C (100).

³⁹ SZABO 2000: 71.

⁴⁰ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/67* (1867): 693–694.

⁴¹ ISTO: 720–722; 742–743.

⁴² *Narodne novine*, 31. V. 1867, 1.

i sudjelovao na svečanosti krunidbe Njegova veličanstva kralja u budimskoj crkvi sv. Matijaša. Krunidbi su još nazočila sva tri župana slavonskih županija, predstavnici gradova Osijeka i Rijeke te senjski biskup Vjenceslav Šoić, inače virilni član Hrvatskoga sabora. Novine *Pozor*, iza kojih je stajao biskup Strossmayer, hrvatske uglednike koji su nazočili kraljevoj krunidbi nazvale su „izdajicama domovine“, jer, kako su isticali, krunidba je bila čin Ugarskoga sabora. Povrh toga, kralj u tekstu prisege nije ni spomenuo Hrvatsku, nego samo Ugarsku i njoj „pridružene“ zemlje, a taj naziv duboko vrijeđa hrvatsku državnu individualnost.⁴³

Dva tjedna poslije, *Narodne novine* obavijestile su javnost da je kralj Franjo Josip 27. lipnja 1867. uvažio molbu bana Josipa Šokčevića da ga se razriješi banske dužnosti. Istog je dana nagrađen visokim odličjem, Velikim križem Reda sv. Leopolda.⁴⁴ Kralj je istodobno imenovao namjesnikom banske časti baruna Levina Raucha, poznatog člana Unionističke stranke, sa zadatkom da provede Hrvatsko-ugarsku nagodbu, što će Rauch i učiniti 1868, nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe i uvođenja dualističkoga ustroja. Ali, kako je već bilo spomenuto, Hrvatska se ipak neće utopiti u dualističkome moru, nego će uspjeti sačuvati bitne elemente državnosti i suverenosti, koji stoje i danas.

Zaključak

Zaključno se može kazati da je Ante Starčević u zasjedanjima Hrvatskoga sabora 1861. te u razdoblju 1865 – 1867. nastupao kao izraziti protivnik višestoljetne austrijske politike prema Hrvatskoj, iza koje je stajao Bečki dvor i osoba kralja. Zato je Starčević, nakon burnih događaja 1848/49, zbog ponašanja Austrije odnosno kralja Franje Josipa, odlučno otklanjao svaku mogućnost nagodbe s Krunom. U tim je okolnostima zaokret hrvatske politike prema Ugarskoj, kao i nagodbu s njom, smatrao manje opasnom za Hrvatsku i, štoviše, dobrim rješenjem, ali uz bitni uvjet da se eventualna Nagodba utanači na temelju zakonskoga članka 42/1861, za koji je i glasovao u Hrvatskom saboru. Budući da se uvjeti postavljeni tim sankcioniranim zakonskim člankom nisu poštovali, dijelom zbog politike Bečkoga dvora, ali i Mađara, hrvatska politika zbog niza vanjskopolitičkih okolnosti nije imala drugog izbora, nego pokušati spasiti što se spasiti moglo. Dakle, sklopiti 1868. Hrvatsko-ugarsku nagodbu koja je, uz negativne, imala i pozitivne stečevine za Hrvatsku. Uspjelo se njome ipak sačuvati bitne elemente državnosti i unutarnje suverenosti, na koje je Starčević stalno podsjećao, ustrajno ih braneći u svome stilu, koji je proizlazio i iz njegove ogorčenosti, političke nemoći, ali i uvjerenja da hrvatski narod ima pravo na slobodu i suverenost.

⁴³ SZABO 2011: 213–214.

⁴⁴ ISTO: 214.

PRILOZI:

Prilog I.

Prvi politički govor zastupnika dr. Ante Starčevića u Hrvatskome saboru 15. svibnja 1861. (cijeli govor)⁴⁵

Da budem ja bio u onoj sjednici u kojoj no je zaključeno da se taj odbor u Beč pošalje, ja bi se bio svom snagom opirao tomu zaključku, i za razlog moga protivljenja bio bi ovomu visokomu saboru napomemo tristogodišnji život Hrvatah u Austriji. Kroz to vrieme narod hrvatski proseć Austriju postade prosjakom, klanjajuć se Austriji on postade robom, koj se bude kroz duga vremena težkom mukom iz brloga potištenosti osoviti. Ali jer učinjena stvar konca neima, ja sudim o tom događaju ovako: buduć čujem, da su se gospoda odbornici o svom poslanstvu dogovarali ne samo s kraljem nego i sdrugimi; nevalja da se odbornikom sabor zahvali, nego buduć da su oni naputak saboru pogazili, treba da im se u zapisnik ukor zabilježi i da se njihovo dogovaranje o krajini, bilo s kim osim kralja, od strane sabora za ništetno proglasi. Što se kraljeva odpisa tiče, ja mniem, da nije vredno ni pretresivati ga, i to, jer sa takovimi spisi pune su naše pismarine, i u tom se odpisu po običaju kaže: Hrvati, ako ništa nepitate, ništa vam nekratim.

Ako razmatramo piskaranja, koja u Beču na svjetlo izlaze, piskaranja kojih sadržaja hudobnost i bezumje izdaju črkare za članove najvišjih bečkih krugovah; ako pogledamo na Ungariji, gdje se protuzakonita štibra silom neustavne soldačije otimlje, ako pazimo na tamne spletke, koje bivaju po Francezkoj i po Italii, ako gospodo, to sve razmotamo, moramo izpoviedati, da su to ona vječna pojavljenja, koja se vazda ponavljaju, kada treba griehe Austrije krvju Hrvatah prati, moramo izpoviediti, da Austrija nastoji i nadalje nami se služiti za svoje nečiste svrhe.

Napokon moramo se bojati, da nam Austrija našu braću iz granice amo šalje ne u želji da nas oni pomažu, nego u namjeri, da nas u razvijanju našega ustavnoga života upravo prieče. Tim valja da budemo na uprezu, i da izjavimo, da ovim odpisom naše pravedne želje nisu nimalo uslišene, te da odgovornost za posljedice, koje bi se odovud mogle izleći, bacimo na njihova početnika.⁴⁶

⁴⁵ Ovaj govor prenosim u cijelosti zbog njegove kratkoće, ali i zbog toga što čini osnovu budućih, mnogo opširnijih Starčevićevih govora u Hrvatskome saboru.

⁴⁶ *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu god. 1861 (1862): 92–93.*

Prilog II.

Drugi znameniti politički govor dr. Ante Starčevića u Hrvatskome saboru 26. lipnja 1861. (odabrani ulomci)

Visoki sabore! Austrijska zapoved kojom nam se nalaže da odnošenje naše domovine naprama Ungariji pretresujem, razmatrao ja s koje komu drago strane, ja nikako nemogu razabrati da-li nam je onom zapovedju bezobraznija poruga namenjena, ali je drzovitije i samovoljnije pogaženo pravo naše kraljevine, ali nam je hudobnije bačeno seme zavadje s narodi Ungarije, seme iz koga se Austrija⁴⁷ našoj konačnoj propasti nada. (...) Gospodo, Austrija, o kojoj ja ovde govorim, ona je hrpa bečkih licomeracah i ulagah, koji zavadjaju našega kralja s njegovimi narodi, koji su našega kralja i narode Austrije u strašno današnje stanje doveli, koji budu, ako stvari drugačije neokrenu, učiniti da kralj naš poveća broj onih žrtvah, koje su slični zlikovci naveli da na račun božje milosti na zemlji pakao stvarahu, a danas se one same dušom i telom u paklu čute (...) Ako li je po sudu Austrije Hrvatska i od Ungarije kako i od svake druge zemlje neodvisna, zašto je Austrija pogazila pravo naše narodne neodvisnosti, zašto je Austrija nas, koji nju niti smo uzeli za našega skrbnika ni za učitelja, zašto je, velim, Austrija nas bez našega pitanja pozvala da odnošenje naše domovine naprama Ungariji odkažujemo? Ako smo mi narod samostalan, narod neodvisan, mi ćemo naša međunarodna odnošenja odhazati kad i kako se nami svidi, ako-li smo narod Ungariji podložan, pravedno je da Ungarija ona odnošenja ustanovi – bilo ovo ali ono, Austrija neima pravo međati se u te naše poslove.

U nastavku govora, Starčević je optužio Austriju, kako je upravo ona ta, koja je „veliki komad naše zapadne domovine od našega kraljevstva otela“ i nastavlja: (...) jer već onda stenja Hrvat pod strašnijim jarmom u Austriji negoli u Turskoj, nijeli Austrija i gornju kopnu Dalmaciju, i svu Hrvatsku do mora i do Kupe, nijeli Austrija sve dolnje Posavje Turčinu, Medjumurje Ungariji proneverila, nijeli Austrija veliki komad naše zapadne domovine od kraljevsta odtrgla te ga svojoj neposrednoj despociji podvrgla, nijeli Austrija Sutlo-Savo-Dravlje takodjer na dvoje razdelila, te doljnu stranu pod imenom Slavonije ili prekodravskih županijah Ungariji podložila (...) u povraćenih zemljah naših uvela sužanjstvo pod imenom vojničke krajine, sužanjstvo prama komu Helotstvo bijaše a današnje robstvo Crnacah amerikanških jest republikanstvo rimsko? Ako jesu, a jesu dosta, svatko zna da iz onih stranah naše kraljevine koje bijahu pod Turčinom, za vreme onoga odtrgnuća nije bilo zastupnikah na naših saborih, da ih nikako nije bilo, kao što ih ni danas neima iz Turske Hrvatske⁴⁸ i Dalmaije, da ih drugda nije bilo iz onih

⁴⁷ Starčević je u ovome kontekstu izbjegavao koristiti riječi “kralja” ili “dvora” da ne bude kažnjen.

⁴⁸ Misli se na područja između rijeka Une i Vrbasa, kako je također upozorila kralja i Banska Konferencija, koju u svojim govorima Starčević nikada ne spominje.

predelah što su Krajnjskoj itd. priklopljeni, iz Medjumurja, iz vojničke krajine. (...) neka nam se Austrija ruga, ma neka pazi, da se kocka neokrene, neka pazi, da na nju ruglo nepadne; narod hrvatski sačuvao si je u svih nevoljah, koje nepravedno trpi od Austrije još jedno neprocenjivo dobro, a to je vera u boga i u svoje desnice, narod hrvatski veruje bez da mu itko kaže, da je providnost njemu koji je tristagodišnje sužanjstvo Austrije preživio, njemu koji se je u duhu kršćanskom za druge vazda žrtvovao, lepu budućnost odredila; narod hrvatski veruje, da tu budućnost, to poslanstvo, nebude odkaživati Austrija, nego Bog i Hrvati.

U zaključnome dijelu govora Ante Starčević kazao je i sljedeće:

Ja nerazumim, što hoće da kažu oni, koji vele da je kraljevina Hrvatska, kraljevina pet stoletjah prkosivša iztoku i zapadu, nemože o sebi neodvisna stajati. (...) a itako San Marino i mnoge druge državice obstoje takodjer i živu u sreći i slobodi. (...) Gospodo, moje razmatranje ustavlja se kod predloga gospodina Kvaternika. Ja sam za ovaj predlog. Ja sam zanj jer sudim da on sam može pružiti i osigurati slobodu i sreću našu, slobodu i sreću Ungarie, te obstanak i veličanstvo obitelji Habsburgo-Lorenah; ja sam za taj predlog jer sam uveren da se samo polag njega, ako iole pazimo mi i narodi Ungarie, nemožemo posvaditi; ja sam za taj predlog jer je on usnovan na sduženje naše domovine s Ungariom samo u skupnu zakonitu kralju, pa u sjedinenju srdacah i desnicah; ja sam za personalnu uniu s Ungariom, jer sam obsvedočen da kako Belgia sa Holandiom, Francezka s Talianskom, nemože biti u realnu društvu, tako nemožemo ni mi s Ungariom, a kako one zemlje tako i mi, u političkom savezu možemo biti prijatelji i večnji saveznici; ja sam za taj predlog, jer sam obsvedočen da ako se s Ungariom realno danas sdužimo, sutra se budemo s narodi Ungarie klati, preko-sutra budemo skupa s onimi narodi jaukati pod štapom Austrije, sledeći dan izdihavati pod knutom ruskom, pa do koi čas pasti žrtvom evropejskoga rata koji se mora izleći ako se knuta na more adriatičko protegne (...).⁴⁹

⁴⁹ *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu god. 1861 (1862): 276–282.*

Prilog III.

Treći znameniti politički govor dr. Ante Starčevića u Hrvatskome saboru na dan 26. siječnja 1866. (odabrani ulomci)

Godinu 1848. doživismo i proživismo, znamo da se ni onda neodrekosmo nimalo od naših pravah. A je li se i onda promienilo stanje u našoj domovini? Razgledajmo se, gospodo po njoj, pa vidimo, na što smo došli i kako nam je. A kako su nadarena ona dva muža, koja g. 1848 vodijahu naš narod, Josip Jelačić i Franjo Kulmer, kako je s timi muževi, koji najviše učiniše, da se Austrija obrani od propasti? Znamo, kako i ta dva muža dovršiše, znamo, da je i na njih pala nesreća, koja i prije njih na sve Hrvate, koji su se zauzimali za Austriju.

Gospodo, ja vam to napomenuh ne iz drugoga razloga, nego za očito pokazati vam moje političko stajalište. Ja vam kažem, da izvan povjesnice, izvan života, ništa nepriznajem za siguran, za stalan temelj politike. Ostali temelji, crpljeni odkuda komu drago, po mojem sudu nisu, nemogu biti drugo nego pokušaji. Gdje se radi o naših glavah, tu je prosto svakomu pokušavati, što mu je drago, nu gdje se radi o pravih domovine, tu nije mjesto pokušavati, tu nije drugo nego držati se sigurna temelja. Dakle s ovoga mojega stajališta, u ime naše tristo četrdeset godišnje povjestnice u Austriji, ja vam kažem: Austrija je vazda jedna te ista, ona niti se mienjala, niti se mienja, ja vam kažem u ime povjestnice, da se despocije nepopravljaju nego propadaju.

Za pogibelji, svaki korak ove vlade zaudara po obsjeni, poslije pogibelji, svaki njezin korak bije po osveti. U pogibelji je ona janje umiljato, kojim možeš sve što hoćeš; izvan pogibelji postaje iz onoga janjeta biesan vukodlak, koji s reda davi sve, što je pred njim, sve što može, i prestaje daviti samo onda, kad opazi, da mora nekoga ostaviti za da joj robuje i da štibre plaća. Dok je Austrija izvan pogibelji, u njoj, gospodo, najtežje onomu, tko joj je najviše dobra učinio.

(...) Čujem i u ovoj dvorani i izvan nje vapiti da je malo nas Hrvatah, da mi smo siromašni, da smo iztrgani. To je istina. Nego tko je tomu svemu kriv, tko je učinio nam sve to i tko na to sve i danas radi. Tko drugi, gospodo, osim same Austrije? Pokažite mi, da je to što takova učinio Turčin u kojoj zemlji, koju je on oružjem oteo, pokažite mi budi samo jedan grieh naroda hrvatskoga, neću reći naprama samoj prejasnoj obitelji Habsburgah, nego makar naprama toj vašoj Austriji, pokažite mi ga, gospodo, pak ja sam ovaj čas s vami.⁵⁰

⁵⁰ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/67 (1867): 145.*

Bibliografija

Objavljeni izvori

Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije god. 1861. Zagreb: Brzotis Antuna Jakića, 1862.

Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/67. Zagreb: Brzotiskom Antuna Jakića 1867.

ŠULEK, Bogoslav. 1868. *Naše pravice. Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od g. 1202–1868.* Zagreb: Dragutin Albrechta.

Novine

Narodne novine (1867)

Popis literature

GROSS, Mirjana, Agneza SZABO. 1992. *Prema hrvatskome građanskom društvu.* Zagreb: Globus.

HORVAT, Josip. 1936. *Politička povijest Hrvatske.* Zagreb: Binoza – svjetski pisci.

POLIĆ, Martin. 1899 – 1900. *Parlamentarna povijest kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa bilješkama iz političkoga, kulturnoga i društvenoga života: 1860 – 1880.* Zagreb: Kr. sveučilišna knjižara F. Suppana.

SZABO, Agneza. 1987 – 1988. *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860 – 1873.* Sv. 1–2. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za hrvatsku povijest.

SZABO, Agneza. 2000. *Politika Samostalne narodne stranke u doba bana Josipa Šokčevića (1860 – 1867).* U *Hrvatski ban Josip Šokčević*, ur. Dušan Klepac i Katica Čorkalo, 41–72. Zagreb; Vinkovci: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima.

SZABO, Agneza. 2005. *Civilna Hrvatska i Slavonija do Austro-ugarske nagodbe.* U *Povijest Hrvata*, sv. 2, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić 424–435. Zagreb: Školska knjiga.

SZABO, Agneza. 2011. *Ban Šokčević i njegovo doba.* Vinkovci: Povijesno i športsko društvo „Hrvatski sokol“.

SZABO, Agneza, Alan LABUS. 2012. *Hrvatska povijest – odabrane teme.* Zaprešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „Baltazar Adam Krčelić“.

Ante Starčević and his Political Positions at the Sessions of the Croatian *Sabor* in 1861 and 1865-1867

The question of Croatia's status within the Habsburg Monarchy after 1848 became one of the most pressing political issues during the 1860s. After foreign policy failures and military defeats (Sadowa 1866), the Habsburg Monarchy faced an inevitable political reorganization that led to the adoption of the Austro-Hungarian settlement (*Ausgleich*), which also made the Croatian-Hungarian settlement (*Nagodba*) inevitable. This paper presents and summarizes the important views of the then parliamentary representative Ante Starčević. It deals with some of his most famous political speeches given in to the audience of the Croatian *Sabor* in 1861 as well as 1865 – 1867. Apart from the fact that in these speeches he publicly exposed the unfair policies of the Court of Vienna, i.e. the kings of the House of Habsburg towards Croatia from 1527 onwards, especially Francis Joseph I, in a very harsh manner, Starčević sought in them the territorial integrity of the Croatian lands, referring to the country's internal political and any other independence. In his parliamentary speeches, Starčević appeared as a clear opponent of centuries-old Austrian policy towards Croatia. That is why, after the stormy events of 1848/49, due to the behaviour of Austria and especially the king, he resolutely removed any possibility of a settlement with the Crown. Neither Starčević nor the *Sabor*, which represented the same views in addresses (official letters) to the king – albeit using a different methodology – succeeded in their demands. The settlement of 1868 still preserved the essential elements of statehood and internal sovereignty, which Starčević constantly reminded of, persistently defending them in his own style, which stemmed from his resentment, political powerlessness, but also from his belief that the Croatian people had the right to freedom and sovereignty.

Key words: Ban's conference, Croatian *Sabor*, Ban, Political parties, People's right, Address, Speeches, Dualism

Ključne riječi: Banska konferencija, Hrvatski sabor, ban, političke stranke, adresa, pravo naroda, govori, dualizam

Agneza Szabo
Nehajska 22
10000 Zagreb
agneza.szabo@zg.t-com.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Filip Šimetin Šegvić i Jure Trutanić

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),

Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),

Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),

Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),

Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at

Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“

<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*